

הרמב"ן הק' עם ביאור מעשה השב

נערך מתוך השיעורים בספרה"ק רמב"ן,
הנמסרים מדי שבת בשבתו

פרשת וישלח

וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב מַלְאָכִים לְפָנָיו אֶל עֶשָׂן אַחִיו אֲרֻצָּה שְׁעִיר* שְׂדֵה אַדֹּם: (פרק לב פסוק ד)

מעשה חשב

* מבואר כאן דעשו היה גר בארץ שעיר, עוד לפני שבא אליו יעקב אבינו. ואילו לקמן (סוף הפרשה, לו-ח) כתיב, 'ויקח עשיו את נשיו וגו', וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו, כי היה רכושם רב משבת יחדיו וכו'. וישב עשו 'בהר שעיר' וגו'. הרי לנו שרק אחר שיעקב הגיע לארץ ישראל הלך עשו לגור בארץ שעיר.

ולפי דברי הרמב"ן (שם ד"ה ויקח עשו) א"ש, שבתחילה הלך עשו לשעיר והיה לשר ההולך עם ארבע מאות איש, ויתכן שהיה לו אחוזה שם 'בשדה' אדום במישור. אבל בני שעיר לא נתנו לו לעלות ל'הר' ששם היו המבצרים, ובני ביתו ומשפחתו נשארו בארץ כנען. ולכן שלח יעקב מלאכים ארצה שעיר 'שדה' אדום, דשם היה עשו. ורק לאחר שיעקב הגיע לארץ ישראל, נטל עשו את כל משפחתו, ונלחם בחורי וירש את 'הר' שעיר וישב שם, וזש"כ בסוף הפרשה וישב עשו 'בהר' שעיר'.

*

וַיַּעֲנֵנוּ בְנֵי יַעֲקֹב אֶת שְׁכֵם וְאֶת חָמוֹר אָבִיו בְּמַרְמָה וַיְדַבְּרוּ אֲשֶׁר טִמְּא אֶת דִּינָה אֲחֹתָם: (פרק לד פסוק יג)

... וכזים ישאלו, ואיך עשו בני יעקב הלדיקים המעשים הזה לשפוך דם נקי. והרב השיב בספר שופטים (מלכים פ"ט הי"ד) ואמר, שבני נח מלוים על הדינים, והוא להשיב דינים ככל פלך ופלך לדון בשם מלכות שלהם, וכן נח שעצר על אחת משבע מלכות נהרג בסוף. ראה אחד שעצר על אחת מהן ולא דנוהו להרגו, הרי זה הרואה יהרג בסוף. ומפני זה נתחייבו כל בעלי שכם הריגה, שהרי שכם גזל, והם ראו וידעו ולא דנוהו.

ואין הדברים הללו נכונים בעיני וכו'. ומה יבקש הרב בהן חיוב, וכי אנשי שכם וכל שבט עממים לא עובדי עבודה זרה ומגלי עריות ועושים כל תועבות השם היו? וכו'.

מעשה חשב

* נחלקו הרמב"ם ורבינו מפני מה נתחייבו כל אנשי שכם מיתה, הרי רק שכם לבד חטא. דעת הרמב"ם שבני נח מצווים על הדינים, והוא להושיב דינים, ומאחר שלא הושיבו דינים, נתחייבו כל אנשי שכם בהריגה. ודעת רבינו מפני שהיו עובדי עבודה זרה.

והנה האור החיים הק' (פרק לד סוף פסוק כו), הביא מחלוקת הרמב"ם ורבינו, ומסיים וז"ל "ושני המאורות לא נתנו טעם ללקיחת ממונם והונם". והאזה"ח הק' מבאר שלכן לקחו את ממונם, שהיה דמי בושת, והלואי שיספיק כל חילם לדמי בשת בת יעקב המיוחד בעולם ברום המעלות מחמור הנבזה עד מאד, עי"ש.

ואפשר לומר טעם הדבר שלא כתב רבינו הטעם שלקחו ממונם והונם, לפי המבואר בכמה מקומות ברמב"ן שמצות שכליות הנהיגו עצמם גם בבני נח. וכן היו נוהגים לפני קבלת התורה. כגון מש"כ רבינו (לעיל פרשת נח פ"ז פסוק יג) שנחתם גזר דינם של דור המבול משום גזל, אע"פ שעדיין לא ניתנה התורה, "והטעם מפני שהיא מצוה משכלת, אין להם בה צורך לנביא מזהיר" עכ"ל. וכ"כ רבינו (לעיל פרק כה פסוק ו) שאע"ג שכתובה היא מדברי סופרים גם נהגו כן לפני קבלת התורה.

וכן כתב רבינו (לעיל כה לד) שלכן קנה יעקב את הבכורה מעשו, אע"פ שענין שהבכור נוטל פי שנים היה רק לאחר קבלת התורה, מ"מ "הבכור היה נוחל מעלת האב ושררתו ושיהיה לו כבוד ומעלה על צעירו... ואולי היה נוטל גם בנחלה יותר מעט".

וכן כתב רבינו (לקמן פרק לח פסוק ח) לענין יבום, שהיה נוהג כבר קודם מתן תורה, וז"ל "והיו החכמים הקדמונים קודם התורה יודעים כי יש תועלת גדולה ביבום האח וכו', והיה נוהגים לישא אשת המת".

וא"כ מסתבר לומר שכן היה נהוג מאז ומקדם שבאונס ומפתה משלמים על בשת ופגם, כיון שהוא מצוה משכלת, ואין צורך לנביא להזהיר בזה. ולכן פשוט היה לרבינו שהיה מגיע להם כל ממונם והונם, לכפר על מה שעשו. ולכן לא הוצרך לכתבו כלל. ורק כתב לבאר למה היו חייבים מיתה.

וַיָּבֵא יַעֲקֹב אֶל יִצְחָק אָבִיו מִמְרֵא קַרְיַת הָאֲרָבָע הוּא חֶבְרוֹן אֲשֶׁר גַּר שָׁם אַבְרָהָם וַיִּצְחָק: (פרק לה פסוק כז).

מעשה חשב

^א דעת רש"י שיעקב קבל הברכות בבאר שבע, דיצחק היה גר אז בבאר שבע, כמו שכתוב (בסוף פרשת תולדות כו כג) 'זיעל משם באר שבע וגו' ויש שם אהלו'. ולכן בפרשת ויצא שכתוב 'ויצא יעקב מבאר שבע', היה קשה לרש"י שלא היה צריך לכתוב 'ויצא יעקב מבאר שבע', שהרי היה גר שם. לכן תירץ 'מגיד שיציאת צדיק מן המקום עושה רושם'.

ולפי"ז קשה שהרי כאן כתיב 'ויבא יעקב וגו' אל 'חברון' אשר גר שם אברהם ויצחק. וצריך לומר שיצחק אבינו לא היה יושב במקום אחר, אלא פעם גר בבאר שבע ופעם גר בחברון. ואמנם בשעת הברכות גר בבאר שבע, עכשיו שחזר יעקב אבינו מחו"ל כבר גר בחזרה בחברון. ואין התורה מספר תמיד כשהיה עוברים ממקום למקום.

וכן מצאנו אצל אברהם אבינו שקודם היה גר בחברון, כ"ה שנים, ואח"כ היה גר בבאר שבע כ"ז שנים, ושוב חזר לחברון כדמפורש ברש"י (וירא, כא לה). אמנם דעת הרמב"ן ('ויצא כח יב ד"ה כי אם) שיצחק היה גר אז בחברון, ושם קבל יעקב את הברכות, והביא ראיה מקרא דידן שכתוב שיעקב בא לחברון אחר שחזר מחו"ל 'אשר גר שם אברהם ויצחק'. ומוש"כ ויצא יעקב מבאר שבע, לכאורה מחזק יצא, ע"ז מתרץ דהלך שם ליטול רשות וכו'.

*

וַיְהִי יָמֵי יִצְחָק מֵאֵת שָׁנָה וּשְׁמֹנִים שָׁנָה: וַיָּזַע יִצְחָק וַיִּמָּת' וַיִּאֶסְף אֶל עַמְּיוֹ זָקֵן וּשְׁבַע יָמִים וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ עִשָׂן וַיַּעֲקֹב פָּנָיו: (פרק לה פסוקים כח-כט)

ויהיו ימי יצחק. אין מוקדם ומאוחר בתורה, מכירתו של יוסף קדמה למיתתו של יצחק, לכן רש"י. וכבר כתבתי (לעיל יא לב) שזה מנהג הכתוב בכל הדורות, יספר ענין האדם ותולדותיו ומיתתו, ויתחיל בתולדות הדור האחר. וראוי היה להקדים מיתת יצחק לתולדות יעקב, כאשר עשה בצרכהם ובכל דורות הראשונים^א. אבל יתכן הכתוב להגיד כי יצחק מת כשיצא טובה זקן ושבע ימים אחרי ששב אליו בנו המצור, הנוחל מעלתו. וקצרוהו כבוד עשו ויעקב בניו גדולי העולם. ולא הולך להזכיר כי קצרוהו במערת המכפלה, בעבור שהזכיר כי היה צעיר הלא, ואנה יקצרוהו רק בקבר אביו.

מעשה חשב

^א פירוש, דלכאורה היה צריך לכתוב מיתת יצחק בפרשת ויצא, לפני שהתורה מתחיל לספר התולדות של יעקב אבינו. ולמה המתין הכתוב מלומר מיתת יצחק עד כאן.

^ב פירוש, לכן המתין הכתוב מלומר מיתת יצחק עד כאן, דכאן מבואר בכתובים דיעקב חזר מבית לבן, ובא אל יצחק אביו, וכאן נגמר השליחות, ששלחו יצחק אביו ללבן. וכל זמן שלא חזר יעקב אבינו אל יצחק אביו, עדיין לא היה אצל יצחק בבחינת זקן ושבע ימים, כמו שכתב רבינו (לעיל כה ח ד"ה זקן ושבע) לפרש כוונת הכתוב 'ושבע ימים', 'ששבעה נפשו בימיו, ולא יתאוה שיחדשו בו הימים דבר'. ורק אחר שראה שחזר יעקב אבינו, הנוחל מעלתו, אז נתקיים אצלו כל משאלות לבו, ושוב לא היה מתאוה שהימים יחדשו לו דבר, אז שפיר אפשר לומר על יצחק זקן ושבע ימים.

*

וַיָּבֵא יַעֲקֹב שְׁלֹם עֵיר שָׁכֵם אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנָעַן בְּבָאוּ מִפְּדַן אָרֶם וַיַּחֲזֵן אֶת פָּנָיו הָעֵיר: (פרק לג פסוק יח)

וַיָּבֵא יַעֲקֹב שְׁלֹם מִפְּדַן אָרֶם. כאומר לחברו ולא פלוני מבין שני אריות ובא שלם, אף כאן ויבא יעקב שלם מלבו ומעשו, זה לשון רש"י. אבל רבי בצרכהם פירש שצא בשלום ולא אירע לו שום מאורע, כי עתה יחל לספר מאורע דינה^א.

ולפי דעתי אמר הכתוב כן, כי בכוכות היה מתפחד מעשו, כי סכות בעבר היכדן מזרחה במלכות סיחון, אם הוא המוזכר בספר יהושע (יג כז). ואם הוא אחר, הנה הוא יותר קרוב לשעיר. ועד היוותו בארץ כנען לא שקט לבו, כי אז ידע שלא יגע בו כי אביו קרוב משם. או שיעזרוהו אנשי הארץ, כי אביו נשוא אלהים בתוכם. או שזכות הארץ תליהו. ולכן אמר עתה שצא שלם אל ארץ מגורי אביו. כי הלינו אלהים בדרך מכף כל אויביו.

מעשה חשב

^א לפי רש"י 'שלם' הכוונה, שלם בממונו, שלם בגופו, שלום בתורתו. לפי האבע"ז שעד עכשיו לא אירע שום מאורע רע. ועתה מספר מאורע של דינה. הנפ"מ בין רש"י לאבהע"ז. שלפי רש"י אינו מיירי מיעקב בעצמו, רק מהפרטים של יעקב, מהגוף, מהממון, ומהתורה. ולפי האבע"ז מיירי מיעקב בעצמו, שלא אירע לו מאורע רע.

^ב אפשר לפרש כוונת רבינו, שהכתוב בא להשמיענו, שעכשיו התקיים הנדר שגדר יעקב אבינו, (פרק כג-כא) 'זיידר יעקב נדר לאמר וגו', ושבתי בשלום אל בית אביי. דכיון שהגיע לעיר שכם אשר בארץ כנען, התקיימה הנדר של 'ושבתי בשלום אל בית אביי'. ואע"פ שלא הגיע עדיין לחברון, עיר מגורי אביו. מ"מ נתקיימה כבר נדרו, שהגיע לארץ ישראל, כמו שכתב רבינו שכיון שהגיע לארץ ישראל שוב לא ירא מעשו, כי ידע שיעזרוהו אנשי הארץ. והנה לקמן (פרק לה פסוק א) 'זיאמר אלקים אל יעקב קום עלה בית אל ושב שם וגו', מפרש רבינו וז"ל 'זיאולי צוה ושב שם, לפנות מחשבתו לדבקה בקל'. פירוש שתיישוב שכלך ומחשבתך לדבוק בהש"ת.

ואפשר לומר שדברי רבינו כאן לשיטתו למש"כ לעיל (כח כא) שהנדר של יעקב אבינו 'זהיה ה' לי לאלקים', 'אם אשוב אל בית אבי, אעבוד השם המיוחד בארץ הנבחרת במקום האבן הזאת, שתהיה לי לבית אלקים'.

ולפי"ז מבואר הכתובים כדלהלן, 'ויבא יעקב שלם, היינו שנתקיים נדרו שהגיע בשלום לארץ כנען. ולכן הגיע הזמן שצריך לקיים את נדרו, והיה ה' לי לאלקים, שאעבוד השם המיוחד בארץ הנבחרת, ולכן אמר לו הקב"ה 'זשב שם', היינו לפנות מחשבתו לדבקה בקל.